

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ-КОНСУЛЬТАНТІВ

COMMUNIKATIVE AND SPEECH COMPETENCE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS-CONSULTANTS

У статті проведено психологічний аналіз концептуальних підходів до вивчення проблеми розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх психологів. Узагальнено сутність понять «мовлення», «комунікація», «комунікативна компетентність», «мовленнєва компетентність» та «комунікативно-мовленнєва компетентність». Розкрито відмінності мовленнєвої компетентності від комунікативної компетентності. Проаналізовано праці вітчизняних та закордонних учених, які дали змогу узагальнити сутність комунікативно-мовленнєвої компетентності психолога-консультанта. Подано авторське визначення поняття «комунікативно-мовленнєва компетентність майбутніх психологів-консультантів». Висвітлено проблему формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх психологів-консультантів. Визначено структурні компоненти комунікативно-мовленнєвої компетентності психолога-консультанта, які необхідні для здійснення ефективної діяльності. Наголошено на необхідності створення умов для формування та розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності студентів психологічної освіти. Проведене автором дослідження свідчить про те, що комунікативно-мовленнєва компетентність є однією з провідних серед інших компетентностей, необхідною для вирішення комунікативних завдань у професійно орієнтованій та пізнавальній діяльності. Виділення цієї компетентності та розвиток комунікативно-мовленнєвої компетентності забезпечують майбутнім психологам-консультантам можливість набуття професійних знань та необхідного досвіду для конструктивної взаємодії. Визначено, що комунікативно-мовленнєва компетентність майбутнього психолога проявляється у набутих ним теоретичних знаннях та застосовуваних на практиці навичках та вміннях, його мотивації до здійснення професійної діяльності. Проведений аналіз проблеми дослідження обґрунтував нагальні потреби організації процесу розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності в освітній сфері, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності майбутніх психологів-консультантів. Отже, вивчення психологічних особливостей розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх психологів нині є важливою та актуальною проблематикою.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, мовленнєва компетентність, комунікативно-мовленнєва

компетентність, майбутні психологи-консультанти.

The article provides a psychological analysis of conceptual approaches to the study of the problem of developing the communicative and speech competence of future psychologists. The essence of the concepts «speech», «communication», «communicative competence», «speech competence» and «communicative-speech competence» are summarized. The article reveals the differences between speech competence and communicative competence. The scientific work analyzed the works of domestic and foreign scientists, which made it possible to generalize the essence of the communicative and speech competence of a psychologist-consultant. Also, the author's definition of the concept of «communicative and speech competence of future psychologists-consultants» is presented in the work. The article highlights the problem of formation of communicative and speech competence of future psychologists-consultants. The structural components of the communicative and speech competence of a psychologist-consultant, which are necessary for the implementation of effective activities, are also defined. The article emphasizes the need to create conditions for the formation and development of communicative and speech competence of students of psychological education. The research carried out by the author shows that communicative and speech competence is one of the leading among other competences, necessary for solving communicative tasks in professionally oriented and cognitive activities. The allocation of this competence and the development of communicative and speech competence provide future psychologists-consultants with the opportunity to acquire professional knowledge and the necessary experience for constructive interaction. It was determined that the communicative and speech competence of the future psychologist is manifested in the theoretical knowledge he acquired and the skills and abilities applied in practice, his motivation to carry out professional activities. The conducted analysis of the research problem substantiated the urgent needs of organizing the process of development of communicative and speech competence in the educational sphere, which contributes to increasing the competitiveness of future psychologists-consultants. Therefore, the study of the psychological features of the development of communicative and speech competence of future psychologists is now an important and relevant issue.

Key words: competence, communicative competence, speech competence, communicative-speech competence, future psychologists-consultants.

УДК 378.147:159-051-057.54
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.50.23>

Хаметова Л.В.

аспірантка за спеціальністю 053 «Психологія», старший викладач кафедри психології Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Реалії сьогодення інтенсивно змінюють життя людини у різних сферах, і освіта не є винятком. Випускник закладу вищої освіти не може вважатися повноцінним фахівцем, якщо у нього не сформовано навичок налагодження

міжособистісних відносин. Комунікативно-мовленнєва компетентність (як психологічний феномен) відноситься до професійно важливих якостей представників професій типу «людина – людина», до яких і відноситься професія «пси-

холог-консультант», та є одним із пріоритетних складників професійної придатності.

Модернізація професійної підготовки майбутніх психологів-консультантів передбачає не лише підвищення теоретичних знань, а й удосконалення комунікативних умінь та навичок, які є важливим складником професійного мовлення фахівців. Це пов'язано з тим, що опанування навичок психологічного консультування неможливе без сформованої комунікативної та мовленнєвої компетентності, що є одними з найважливіших характеристик сучасного професіонала.

Проте комунікативно-мовленнєва компетентність як професійно важлива якість сучасних психологів-консультантів має і проблемні аспекти, такі як недостатня чіткість та ефективність мовлення у робочих ситуаціях, мовна тривожність, нерозуміння контексту мовних висловлювань, при цьому варто зауважити, що саме грамотно побудоване мовлення є необхідною умовою для здійснення ефективної професійної діяльності.

Отже, проблема комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх психологів-консультантів є актуальною, особливо це стосується особистості психолога-консультанта, його готовності до професійного спілкування. Цей факт акцентує завдання формування та розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності кожного учасника освітнього процесу, що передбачає необхідність якісних змін у системі вищої освіти, особливо у навчальних закладах психолого-педагогічної спрямованості.

Проблема комунікативної компетентності стала предметом наукових досліджень таких учених, як: О. Бондаренко, С. Васьківська, П. Горностай, Т. Говорун, Є. Заїка, М. Коломінський, С. Максименко, Ю. Приходько, Л. Уманець, М. Шевченко, М. Школьник, М. Чепелева та ін.

Питання професійного спілкування та комунікативної компетентності майбутніх фахівців, у тому числі психологів, представлено у роботах таких учених, як В. Андрієвська, О. Артемова, Е. Драніщева, Н. Демченко, Н. Литвинчук, Л. Рудева, С. Тищенко, Т. Ханецька, А. Федоренко та ін.

Отже, аналіз наявних публікацій підкреслює, що досліджень, присвячених розвитку комунікативно-мовленнєвій компетентності, недостатньо. Тому вважаємо, що проблема психологічних особливостей розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх психологів-консультантів залишається актуальною в умовах сьогодення через те, що вона недостатньо опрацьована на теоретичному рівні й у прикладному плані. Таким чином, це викликає потребу в подальшому дослідженні зазначеної проблематики.

Мета статті – теоретично обґрунтувати психологічні особливості комунікативно-мов-

леннєвої компетентності майбутніх психологів-консультантів.

Для початку необхідно визначити вихідні ключові поняття дослідження: «комунікація», «мовлення», «комунікативна компетентність» та «мовленнєва компетентність».

Комунікація – це цілеспрямована передача змісту за допомогою мовних форм від одного учасника ситуації спілкування іншому. Комунікація є формою соціальної активності людини, успішність якої залежить від наявності особливого роду здібностей, а саме комунікативних здібностей.

У психології сформувалися досить стійкі традиції розгляду комунікативних здібностей особистості, які зазвичай визначають як сукупність властивостей та вмінь, котрі забезпечують можливість установаження контакту та взаєморозуміння між людьми. При цьому будь-які загальнопсихологічні підструктури особистості: спрямованість, характер, якості можуть розглядатися як соціально-психологічні чи комунікативні властивості особистості. За всієї розлогісті переліку цих властивостей можна виділити три основні групи, до яких віднесено комунікативні властивості особистості, комунікативні відносини та комунікативну підготовленість.

До системи комунікативних властивостей відносять властивості характеру, темпераменту, які проявляються у процесах спілкування та спільної діяльності (довірливість, сором'язливість, відчуженість, невротизація, аутистичність, перемикування, екстравертованість тощо). До системи комунікативних відносин віднесено ціннісні орієнтації особистості, установки, що визначають характер спілкування. До складу системи комунікативної підготовленості можна включити знання, навички, уміння, які необхідні для організації міжособистісної комунікації (уміння встановлювати психологічний контакт, прогнозувати поведінку партнера тощо) [6, с. 109].

Варто зауважити, що комунікація неможлива без мовленнєвої діяльності. Мовлення є процесом передачі інформації через мову. Мова – це і розумовий (як засіб мислення), і комунікативний (як засіб передачі у процесі спілкування), і перцептивний процес чи, інакше кажучи, система породження і сприйняття висловлювань [6, с. 115].

У досягненні успіхів професійної діяльності величезну роль відіграє уміння людей взаємодіяти один з одним, або комунікативна компетентність, від цього залежать ефективність роботи та рівень взаємовідносин. Комунікативна компетентність визначається як здатність до планування процесу комунікації, вибору вербальних та невербальних засобів спілкування, комунікативного контролю, використання різних стилів та технологій спілкування.

Комунікативна компетентність – це сукупність комунікативних знань та вмінь, адекватних завданням суб'єктної взаємодії [6, с. 115].

Комунікативна компетентність розглядається як уміння спілкуватися, уміння регулювати взаємини, уміння «подавати себе» у спілкуванні, адекватно використовувати всі засоби спілкування, уміння знаходити рішення у комунікативній ситуації.

О. Артемова розглядає комунікативну компетентність як «володіння складними комунікативними навичками та вміннями, формування адекватних умінь у нових соціальних структурах, як успішність спілкування» [2, с. 10].

На думку В. Андрієвської, Е. Драніщевої, С. Тищенко, у найзагальнішому вигляді комунікативну компетентність можна розглядати як «певний рівень сформованості особистісного та професійного досвіду взаємодії з оточенням, який потрібен індивіду, щоб у рамках своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати у професійному середовищі й суспільстві» [1, с. 154].

Н. Демченко та Н. Литвинчук вважають, що «комунікативну компетентність формують лінгвістичний, соціокультурний, психолого-педагогічний та технологічний компоненти. Вона передбачає наявність уміння поєднувати власне комунікацію (обмін інформацією), здатність до сприйняття та взаєморозуміння між її учасниками (перцепцію) та колаборацію – уміння взаємодіяти з іншими, підтримувати та організувати цю взаємодію (інтерацію)» [3, с. 9].

Комунікативна компетентність посідає провідне місце у рейтингу компетентностей, оскільки включає здатність інтегрувати низку вмінь та навичок у єдине ціле [5, с. 633].

У результаті аналізу робіт різних авторів, які займалися вивченням комунікативної компетентності, можемо резюмувати: до даної феноменологічної галузі відносять досить різнопланові елементи, серед яких чітко виділяється і диференціюється ціла низка знань (про форми, види, етапи, можливості та обмеження спілкування), методи впливу на інших людей і самого себе з метою підвищення ефективності комунікації, умінь (роботи з текстами, організації повідомлень, активного слухання та зворотного зв'язку, подолання комунікативних бар'єрів, саморегуляції та самоконтролю, рефлексії, співпраці та ін.) та здібностей (індивідуально-психологічні властивості особистості, що відповідають вимогам комунікативної діяльності, які забезпечують її швидке та успішне здійснення), що утворюють деяку цілісну структуру.

Розглянувши низку точок зору, що є в науковій літературі щодо комунікативної компетентності, можна сказати, що за всієї різноманітності між ними є щось спільне, що дає змогу сформулювати визначення даного феномену.

Відповідно до цього, можна надати таке визначення даного поняття: комунікативна компетентність – це складна системно організована, актуальна, формована особистісна якість людини, яка дає їй змогу самостійно та відповідально здійснювати ефективні комунікативні дії у певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії у зв'язку з деякою діяльністю. Комунікативна компетентність ґрунтується на знаннях закономірностей, принципів та технік спілкування. Вона є інтелектуально та особистісно зумовленою характеристикою людини.

Включаючи до сфери комунікативної компетентності функціональний параметр, слід включити до неї й мовленнєву компетентність, що передбачає діяльнісний, прагматичний характер комунікації – побудова висловлювань та дискурсів відповідно до норм вибраного комунікативного коду та правил професійного етикету, уміння варіювати комунікативні засоби у зв'язку зі зміною ситуативних умов спілкування.

Мовленнєва компетентність – найважливіший показник професійної компетентності у будь-якій діяльності, що вимагає уміння виразно говорити, стилістично правильно й зрозуміло викладати думки, створювати професійно ефективну та сприятливу атмосферу, прогнозувати вплив слова, встановлювати контакт із людьми, а також адекватно розуміти мову іншої людини в ситуаціях ділового спілкування, бізнес-комунікаціях.

Мовленнєва компетентність індивіда полягає в умінні та можливості здійснювати, регулювати і вибудовувати свою мовну поведінку, користуватися словом. Критеріями сформованої мовленнєвої компетентності є: комунікативна доцільність, уміння правильно та адекватно підібрати мовні засоби відповідно до навколишньої ситуації та дотримання конкретних етичних, етикетних, професійних норм і правил, зрозумілість, змістовність, нестереотипність, гнучкість, багатство мовного запасу, виразність та дієвість мови, допустимість чи неприпустимість тих чи інших відхилень від норми, наприклад особливий наголос на термінах у вузькопрофесійному середовищі.

На мовленнєву компетентність впливають внутрішні (особистісні) та зовнішні чинники. До особистісних чинників належать: психофізіологічні проблеми вибудовування та сприйняття мови, особливості мотивації мовленнєвих висловлювань, рівень рефлексії власних думок та мовленнєвих висловлювань, інформаційні втрати мови під час сприйняття. На розвиток мовленнєвої компетентності можуть впливати такі якості, як особливості характеру, сукупність соціальних чинників і соціокультурних обставин та ін. [9, с. 521].

До зовнішніх чинників мовленнєвої компетентності належать: комунікативний простір,

заданий професійними, соціальними, етнокультурними умовами, соціально-демографічні характеристики, належність до певної соціально-професійної групи.

Таким чином, практичне володіння мовними нормами – регулятивними кодами, що забезпечують адекватне сприйняття та реалізацію смислової та оцінної інформації відповідно до комунікативної установки є важливим критерієм комунікативно-мовленнєвої компетентності. Це означає, що комунікативно-мовленнєва компетентність покликана бути регулятором спілкування. Способом регулювання спілкування є культурні традиції, звичаї, обряди, етичні та комунікативно-мовленнєві норми професійної діяльності.

Психологічною умовою комунікативно-мовленнєвої компетентності є усвідомлення фахівцем необхідності підвищення своєї загальної та мовної культури. Динаміка розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності визначається зміною репродуктивного виконання дій та операцій, творчістю, гармонізацією й ускладненням мотиваційних, когнітивних, діяльнісних компонентів професійної діяльності.

Комунікативно-мовленнєва компетентність – це сукупність взаємозалежних якостей особистості (знання, навички, способи організації комунікативної діяльності), які необхідні для якісного та ефективного спілкування [2, с. 16].

Комунікативно-мовленнєва компетентність також розглядається як особистісне утворення особистості, володіння комунікативно-мовленнєвою компетенцією, що включає особистісне ставлення до неї та предмету комунікативної діяльності.

Комунікативно-мовленнєва компетентність припускає, що студент – майбутній психолог-консультант не засвоює окремі один від одного знання та вміння, а опановує комплексну процедуру, у якій для кожного виділеного напрямку присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер.

Комунікативно-мовленнєва компетентність визначається як «сукупність знань, умінь та навичок для вербальних та невербальних засобів сприйняття та відображення дійсності в різних ситуаціях спілкування» [9, с. 525].

Зазначимо також, що багато визначень комунікативно-мовленнєвої компетентності не є задовільними із суто логічного погляду. Вони, зокрема, порушують одне з найважливіших правил логіки визначення понять: неприпустимість визначення одного невідомого поняття через інше, також невизначене, поняття. Тому спробуємо з урахуванням огляду найбільш інформативних визначень побудувати власне трактування комунікативно-мовленнєвої компетентності.

У найбільш загальному вигляді під комунікативно-мовленнєвою компетентністю розуміється система внутрішніх ресурсів, які необхідні для побудови ефективної комунікації у певному колі ситуацій особистісної взаємодії.

Дослідники виходять із того, що комунікативно-мовленнєва компетентність проявляється у наявності багатого репертуару комунікативних технік, що використовуються на різних рівнях спілкування, адекватному використанні вербальних і невербальних засобів у різних ситуаціях. Її наявність пов'язується з високим рівнем володіння складними комунікативними та мовленнєвими вміннями й навичками, адекватними новим соціальним умовам, орієнтацією у комунікативних засобах, знанням принципів та правил побудови спілкування у різних соціальних середовищах: етнічних, професійних, статусних. Досить поширеним є розуміння комунікативно-мовленнєвої компетентності як сукупності комунікативних здібностей людини, які проявляються у її спілкуванні з людьми і дають змогу досягати поставленої мети.

Комунікативно-мовленнєва компетентність психолога – це засвоєння комунікативних стратегій, що забезпечують успішне встановлення контакту з клієнтом, діагностику його індивідуальних особливостей, розроблення дозволу та антиципацію результату без безпосереднього міжособистісного контакту [8, с. 560].

Професійно важливих комунікативних якостей фахівця у галузі психології належить дуже багато, проте можна виділити найголовніші: комунікабельність, толерантність, емпатійність, чуйність, довіра, інтерес до іншого, щирість, тактовність, відкритість та ін.

Ми, спираючись на структурну модель комунікативно-мовленнєвої компетентності, вибрали кілька психологічних конструктів, що відбивають кожен компонент: мотиваційний компонент (потреба у спілкуванні, мотиви афіліації, комунікативні та організаторські схильності), когнітивний компонент (рефлексивні здібності), емотивний компонент (рівень та канали емпатії), особистісний компонент (комунікативна толерантність, неагресивність та неконфліктність), поведінковий компонент (стратегії поведінки у конфлікті).

Студентам, які здобувають психологічну освіту, притаманні певні ознаки комунікативно-мовленнєвої компетентності, а саме: високий рівень потреби у спілкуванні, комунікативні та організаторські схильності, домінування прагнення до прийняття над страхом відкидання, середній рівень із тенденцією до високого рівня рефлексивності та емпатичності, прагнення до співпраці та конфліктності на тлі високих показників комунікативної толерантності.

Т. Ханецька та А. Федоренко вважають, що «практично всі види психологічного консуль-

тування передбачають мовленнєву взаємодію психолога з клієнтом, що є основним змістом спілкування фахівців. Основним механізмом цієї взаємодії є психологічний вплив на клієнта» [7, с. 99].

Саме тому є доцільним розглядати під комунікативно-мовленнєвою компетентністю майбутнього психолога-консультанта здатність та готовність успішно вирішувати комунікативні завдання, що виникають у рамках професійної діяльності. У складі комунікативно-мовленнєвої компетентності виділятимемо компетенції, які ми розуміємо як сукупність знань, умінь, навичок у сфері спілкування, що дають змогу психологу-консультанту ефективно реалізувати коло своїх функцій.

Комунікативно-мовленнєва компетентність, будучи професійно важливою якістю психолога-консультанта, дає йому змогу, по-перше, успішніше здійснювати професійне спілкування. По-друге, якщо йдеться про психолога, який працює у сфері психологічного супроводу суб'єктів, котрі мають комунікативні проблеми, то тоді він є не просто носієм даної професійної якості «для себе», а стає «джерелом», «передавачем» цієї якості своїм клієнтам. До того ж зміст комунікативно-мовленнєвої компетентності такий, що дає змогу її володарю бути успішним у вирішенні професійних завдань і проблем, пов'язаних із соціальною взаємодією, вона робить його мобільним, гнучким та адаптивним.

Л. Рудаєва вважає, що «формування навичок професійної комунікації майбутніх психологів здійснюється у результаті взаємопов'язаної діяльності викладача й студента» [4, с. 76]. Вона виділяє спеціальні заходи, які можуть реалізовуватися у різних формах, а саме: «тренінги, курси, конференції тощо, які доповнюють та розширяють професійні знання та вміння з дисциплін професійної та практичної підготовки фахівців» [4, с. 77].

Психологічні особливості розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності є умовою успішності майбутніх психологів-консультантів. Уважаємо, що у процесі розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності психологів-консультантів варто використовувати систему практичних занять, психологічних тренінгів зі спілкування, саморегуляції, арттерапії, організації взаємодії, що сприяє опануванню способами організації їхньої поведінки у складних ситуаціях професійної взаємодії, оскільки діалогова взаємодія забезпечує рівність позицій партнерів, прийняття партнера таким, яким він є, щирий обмін думками.

Також із метою розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності варто проводити психологічні тренінги. Тренінг орієнтований на те, щоб проводити розвиток особистості, групи у вигляді оптимізації форм

міжособистісного спілкування. Психологічний тренінг сприймається як розвиток комунікативно-мовленнєвої компетентності студентів, що підвищує їхню емоційну стійкість. Це дає можливість вибудовувати взаємодію на основі толерантності, використання психологічної підтримки суб'єктів освітнього процесу, сприяє створенню середовища спілкування, підвищенню професійної майстерності майбутніх психологів-консультантів, розвитку їхнього інноваційного мислення та творчого потенціалу, професійних навичок, готовності до професійного вдосконалення. Під час освоєння тренінгу студенти вдосконалюють свої комунікативно-мовленнєві навички. Водночас розвиваються всі аспекти спілкування: перцептивний, комунікативний та інтерактивний. Під час тренінгу студенти навчаються слухати, розуміти, висловлюватися та діяти.

Також для розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності у майбутніх психологів-консультантів у навчальному процесі особливу увагу потрібно приділяти вирішенню таких завдань: наповнити психолого-педагогічні дисципліни комунікативним змістом, використовувати форми, методи та прийоми, що активізують розвиток комунікативних здібностей та вмінь студентів, розробити та впровадити комунікативні курси на вибір, реалізувати систему комунікативно-розвивальних професійно значущих завдань у процесі навчальної та психологічної практики, організувати навчально-дослідницьку роботу студентів із психологічного аспекту забезпечення комунікативної компетентності.

На основі проведеного аналізу наукової літератури нами сформульовано таке визначення комунікативно-мовленнєвої компетентності психолога-консультанта. Комунікативно-мовленнєва компетентність є категорією оцінною, яка характеризує людину як суб'єкта певного соціуму в системі громадської праці. Вона передбачає глибоке розуміння сутності комунікативно-мовленнєвих завдань, знання змісту теми спілкування, наявність досвіду в даній галузі, активне його використання, вміння вибирати комунікативно-мовленнєві засоби та способи, адекватні конкретним обставинам, здатність учитися на помилках та вносити корективи у процес досягнення комунікативних цілей.

Таким чином, комунікативно-мовленнєва компетентність майбутнього психолога-консультанта є інтегрованим поєднанням знань, здібностей та установок, оптимальних для виконання професійної діяльності у сучасній психологічній сфері, вона є здатністю діяти ефективно у широкому форматі комунікативних контекстів із високим ступенем саморегулювання, рефлексії та самооцінки. У сферу комунікативно-мовленнєвої компетентності

майбутнього психолога-консультанта включається функціональний параметр, тобто мовленнєва компетентність, що передбачає діяльнісний характер комунікації – побудову висловлювань та дискурсів відповідно до норм вибраного комунікативного коду та правил педагогічного етикету, уміння варіювати комунікативні засоби у зв'язку зі зміною ситуативних умов спілкування. Комунікативно-мовленнєва компетентність є важливим складником загальної культури.

Ми розглядатимемо комунікативно-мовленнєву компетентність майбутнього психолога-консультанта як важливий складник професійної компетентності випускника вишу, що дає змогу здійснювати ефективне спілкування та способи реалізації толерантності, особистісної реалізації у сфері майбутньої професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрієвська В.В., Драніщева Е.І., Тищенко С.П. Методологічні проблеми трансформації комунікативної компетентності психолога в інформаційному суспільстві : монографія / за ред. В.В. Андрієвської. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 226 с.
2. Артемова О.І. Формування комунікативної компетенції майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2014. № 5. С. 10–16.
3. Демченко Н., Литвинчук Н. Проблеми формування комунікативної компетентності у майбутніх практичних психологів. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2018. № 13. С. 9–13.
4. Рудева Л.С. Психологічні особливості комунікативної компетентності майбутніх психологів. *Вісник психології і соціальної педагогіки*. 2012. С. 76–77.
5. Хаметова Л.М. Формування комунікативної компетентності як базової для професійної діяльності. *Молодий вчений*. 2018. № 10(2). С. 633–636.
6. Ханецька Н.В., Школьник М.О. Роль комунікативної компетентності у навчально-професійній діяльності студентів. *Психологія XXI століття: теоретичні та практичні дослідження*. 2022. Вип. 14. С. 109–115.
7. Ханецька Т., Федоренко А. Вміння формулювати професійні висловлювання як складова комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутнього психолога. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2021. Вип. 15(60). С. 99–110.
8. Хараджи М., Мойса А. Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх психологів. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2022. № 10(15). С. 560–567.
9. Школьник М.О. Психологічні аспекти аналізу поняття «комунікативна компетенція» в дослідженнях зарубіжних учених. *The XIV International Scientific and Practical Conference «Theoretical and science bases of actual tasks»*. Lisbon, Portugal, 2022. С. 521–525.